

ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

У статті визначено та науково обґрунтовано зміст поняття "лексична компетентність молодшого школяра", розкрито зміст мотиваційної, когнітивної, практичної, рефлексивної та поведінкової лексичних діяльностей дітей молодшого шкільного віку. Поняття "лексичної компетентності молодшого школяра" значно ширше за поняття "знання", "уміння" та "навички" з лексики, оскільки концентрує у собі спрямованість особистості (мотивацію, ціннісні орієнтири та ін.), її здатність долати стереотипи, передбачати мовленнєві ситуації, гнучкість мислення; характер – самостійність, цілеспрямованість, вольові якості. Лексичну компетентність молодшого школяра розглянуто як одну з інтегровальних якостей особистості учня, яка дає змогу свідомо і творчо визначити і здійснювати власне життя, розвивати свою індивідуальність, досягати успішної, оптимальної життєдіяльності.

Ключові слова: лексична компетентність молодшого школяра, мотиваційна лексична діяльність, когнітивна лексична діяльність, практична лексична діяльність, рефлексивна лексична діяльність, поведінкова лексична діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст. серед провідних завдань формування особистості зазначається необхідність набуття компетентності. Початкова ланка освіти є першим рівнем освоєння учнями ключових, загальнопредметних та спеціальнопредметних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему компетентності на різних рівнях аналізу вирішували С. Гончаренко (глумачення явища компетентності), І. Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), А. Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів у Польщі), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), І. Ящук (життєва компетентність особистості), В. Ковальчук (соціальна компетентність учителя), О. Овчарук (європейські підходи до проблеми компетентності), А. Михайличенко, В. Аніщенко (професійна підготовка на основі стандарту компетентності) та ін.

Мета статті – визначити та науково обґрунтувати зміст поняття "лексична компетентність молодшого школяра", розкрити зміст мотиваційної, когнітивної, практичної та рефлексивної лексичних діяльностей дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Глумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Бусела розглядає компетентність "як певну суму знань особи, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку. Компетентний – це той, хто знає, обізнаний у певній галузі; який має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь. Компетенція – це коло повноважень якої-небудь установи або особи; коло питань, в яких дана особа має знання, досвід" [1: 445].

Слово "компетентність" походить від латинського "competens" (competentic), що в перекладі означає належний, здібний [2: 541]. Французьке competent перекладається як компетентний, правочинний. Воно має юридичний відтінок. В англійській мові у терміні competence домінує значення якості особистості: компетентність трактується як здатність.

Найбільшого поширення в нашій науковій літературі набуло визначення компетентності як "сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію" [3: 149].

Міжнародний експерт, професор О. Крисан презентує систему компетентностей на різних рівнях змісту освіти.

Систему складають: *надпредметні* ("транс", "міжпредметні") *компетентності* – вони можуть бути подані у вигляді "парасольки" над усім процесом навчання, саме їх часто називають "ключовими", "базовими"; *загальнопредметні компетентності* – їх набуває учень упродовж вивчення того чи іншого предмета / освітньої галузі у всіх класах середньої школи; *спеціальнопредметні* – ті, що їх набуває учень при вивченні певного предмета протягом конкретного навчального року або ступеня навчання.

Спеціальнопредметні компетентності окреслюються для кожного предмета, вони розвиваються для кожного року навчання, ґрунтуючись на загально-предметних компетентностях, і є стадіями, рівнями їх набуття [4: 22-24].

О. Пометун під *компетентністю* людини розуміє спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання, які дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати і вирішувати, незалежно від контексту (ситуації) проблеми, характерні для певної

сфери діяльності. *Компетентність*, на її думку, – це результативно-діяльнісна характеристика освіти. Нижній поріг, рівень компетентності є рівнем діяльності, необхідним і достатнім для мінімальної успішності в досягненні результату [5: 66].

Г. Селевко зазначає, що компетентності – це діяльнісні характеристики людини, тому їхня класифікація, насамперед, має бути адекватною класифікації діяльностей. У загальному плані це трудові, навчальні, ігрові і комунікативні компетентності. Компетентності є також знанневими характеристиками й класифікуються за сферами суспільного знання, галузями суспільного виробництва. Як психологічна характеристика поняття компетентності містить не тільки когнітивну (знання) й операціонально-технологічну (діяльнісну) складові, а також мотиваційну (емоційну), етичну, соціальну й поведінкову [6: 138].

Теорію освітніх компетенцій і компетентностей молодших школярів обґрунтовано в роботах таких учених, як Н. Бібік, О. Савченко, С. Трубачевої та ін. Методичні аспекти проблеми розкривають у власних публікаціях Т. Байбара, М. Вашуленко, І. Гудзик, К. Пономарьова. Загальний аналіз сутності поняття "компетентність", порівняльну характеристику ключових компетентностей у європейських освітніх системах здійснили О. Овчарук, О. Пометун, О. Локшина. Культурологічну концепцію змісту освіти з визначенням у ній ролі й місця ключових і предметних компетенцій та компетентностей розроблено В. Красевським і А. Хуторським. Теорію ключових компетенцій у шкільній освіті викладено в працях зарубіжних педагогів М. Алексєєвої, І. Зимньої, А. Маркової, І. Сергєєва, В. Серікова, С. Шишова та ін.

Наукове бачення *мовленнєвої компетенції* як виявлення уміння використовувати мовні засоби для побудови і розуміння тексту за навчальних умов, що допускають абстрагування від тих чи інших особливостей, обов'язкових для комунікативного застосування мовлення [7: 12], а також науковий погляд на *лексичну компетентність* як один із важливих компонентів мовленнєвої компетенції, що передбачає певний запас слів у межах вікового періоду, адекватне використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів (за А. Богуш), дають підстави стверджувати, що до поняття *лексичної компетентності* необхідно залучити спеціально структуровану систему лексикологічних знань, умінь, навичок і ставлень, які набуває учень у процесі навчання. Лексична компетентність – це актуальні прояви мовленнєвої компетенції у мовленнєвій творчій діяльності, суспільному житті тощо. Зміст поняття "компетентність" охоплює не лише когнітивний, технологічний компоненти, а й мотиваційний, етичний, поведінковий.

Отже, згадані вище аспекти створюють підґрунтя для формування лексичної компетентності в учнів початкових класів, тобто тієї компетентності, що дасть можливість майбутньому поколінню підвищити рівень українського літературного мовлення.

Проблему формування лексичної компетентності порушує багато вчених. Зокрема, вона була предметом дослідження О. Амацьєвої, Е. Белкіної, А. Богуш, Н. Ветлугіної, Н. Гавриш, О. Дронової, Т. Комарової, Т. Козакової, Л. Попової, Н. Сакуліної, О. Ушакової, Н. Фесюкової, В. Ягупкової та ін.

Теоретичними засадами формування лексичної компетентності у молодших школярів виступають: концептуальні моделі творчості зарубіжних (Дж. Гілфорд, С. Торренс, Д. Рензулі, Г. Сміт та ін.), вітчизняних (І. Волощук, О. Дяченко, О. Матюшкін, В. Петровський, А. Шумилін та ін.) учених; технології різних видів навчання (проблемного, розвивального, прямого й опосередкованого) у прогресивних особистісно-орієнтованих моделях взаємодії учасників освітнього процесу (Д. Белухін, І. Бех, В. Давидов, Т. Ільїна, Б. Коротяєв, Т. Кулікова, І. Лернер, М. Махмутов, С. Подмазін, О. Усова); принципи організації мовленнєвої діяльності (М. Алексєєва, А. Богуш, Ф. Сохін, О. Ушакова, Л. Федоренко, В. Яшина); педагогічні умови розвитку і керівництва творчістю дітей (Є. Белкіна, Н. Ветлугіна, Н. Георгян, О. Дронова, Т. Казакова, В. Моляко, Н. Орланова, О. Пищухина, Т. Рубан, Л. Таніна, К. Тарасова, О. Ушакова, А. Шибицька та ін.). Багатоаспектність і складність проблеми формування лексичної компетентності в молодших школярів зумовили її розгалуженість: вивчення проблем мовної прагматики, аналіз цілей, мотивів, настанов учасників комунікації, які суттєво визначають особливості мовленнєвого продукту (Г. Богданович, В. Бондарко, А. Вежбицька, Є. Верещагін, Т. Винокур, М. Всеволодова, І. Голубовська, Ю. Караулов, В. Кононенко, В. Костомаров, В. Красних, О. Кубрякова, Л. Мацько, О. Митрофанова, Н. Озерова, Р. Ратмайр, О. Шмельов та ін.); збагачення словникового запасу учнів на різних етапах мовленнєвого розвитку (Н. Гавриш, Н. Голуб, Л. Кулибчук, Т. Коршун, В. Тихоша та ін.); культура мовлення (Н. Бабич, Б. Головін, О. Горошкіна, В. Костомаров, Л. Мацько та ін.); психологічні засади розвитку мовлення (Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв, О. Лурія, І. Синиця); функціонування текстів художнього стилю (Л. Варзацька, О. Караман, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін.); розробка мовного компонента загальноосвітньої підготовки учнів (О. Біляєв, М. Вашуленко, Л. Мацько, Н. Пашківська, М. Пентилюк, К. Плиско, О. Хорошковська та ін.); комунікативний аспект вивчення мови (А. Богуш, Л. Варзацька, Н. Гавриш, В. Капінос, Т. Котик, С. Караман, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, М. Пентилюк, К. Пономарьова, Л. Попова, М. Стельмахович та ін.). Більшість авторів цих досліджень мають спільну позицію щодо необхідності збагачення особистості

дитини цінними духовно-художніми враженнями, емоційністю сприйняття навколишнього світу, розвитком її мовлення, творчою самореалізацією.

Під "лексичною компетентністю молодшого школяра" ми розуміємо здатність учня до мотиваційної, когнітивної, практичної, рефлексивної та поведінкової лексичної діяльності з опорою на наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, адекватне використання лексем, доречне вживання образних висловів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

Лексична компетентність молодшого школяра

Рис. 1. Лексична компетентність молодшого школяра

Мотиваційна лексична діяльність молодшого школяра об'єднується у три взаємопов'язані групи діяльностей:

- *Безпосередньо-спонукальна мотиваційна діяльність*, яка базується на емоційних проявах особистості, позитивних чи негативних емоціях: яскравість, новизна лексичного матеріалу; цікаве викладання лексичного матеріалу, привабливість особистості вчителя; бажання отримати похвалу, нагороду (за виконане завдання), побоювання отримати негативну оцінку, покарання, страх перед учителем, батьками, небажання бути об'єктом обговорення в класі й таке ін.

- *Перспективно-спонукальна мотиваційна діяльність*, яка ґрунтується на розумінні значущості лексичних знань, української мови як навчального предмета: усвідомлення того, що від багатства лексичного запасу й уміння активно і вдало ним користуватись залежить якість мовлення особистості й успішність її спілкування з іншими людьми (вступ до інституту, вибір професії і таке ін.); сподівання на отримання в перспективі нагороди; розвинуте почуття обов'язку, відповідальності.

- *Інтелектуально-спонукальна мотиваційна діяльність* ґрунтується на отриманні задоволення від самого процесу пізнання, інтересі до лексичних знань, допитливості, намаганні розширити свій культурний рівень, оволодіти лексичними вміннями і навичками, захопленості самим процесом вирішення навчально-пізнавальних завдань.

– *Когнітивна лексична діяльність молодшого школяра спрямована на:* збагачення словника, тобто засвоєння нових слів та нових значень слів, що раніше учням були невідомі; *уточнення словника*, тобто поглиблення розуміння вже відомих слів, з'ясування відтінків у значенні між синонімами, добір антонімів, аналіз багатозначності; *активізацію словника*, тобто використання якомога більшої кількості слів у мовленні кожного учня, введення слів у речення, засвоєння сполучуваності слів з іншими словами, використання їх у конкретному тексті; *вилучення нелітературних слів*, які вживаються іноді молодшими школярами, виправлення помилок у наголошуванні та вимовлянні слів [8: 327].

– *Практична лексична діяльність молодшого школяра спрямована на:* накопичення в пам'яті учнів значної кількості слів з усвідомленням усіх відтінків їх значення та експресивного забарвлення; формування вмінь активно користуватися власним словниковим запасом, тобто швидко і точно добирати слова для побудови речень і текстів.

– *Рефлексивна лексична діяльність молодшого школяра спрямована:* аналіз учнями явищ власної мовленнєвої діяльності, коректування, вдосконалення власних висловлювань. Серед основних рефлексивних процесів важливими є: самостійне знаходження своїх лексичних помилок і знаходження лексичних помилок в текстах своїх товаришів, критична самооцінка лексики власного мовлення й оцінка мовлення інших учнів, інтерпретація власного мовлення та інтерпретація інших зразків мовлення.

– *Поведінкова лексична діяльність молодшого школяра спрямована:* активне користування власним словниковим запасом і дотримання чистоти українського мовлення у спілкуванні з однолітками, вчителями, батьками, колективом; формування здатності долати мовленнєві стереотипи, передбачати мовленнєві ситуації (див рис. 1).

Висновки. Отже, поняття "лексичної компетентності молодшого школяра" значно ширше за поняття "знання", "уміння" та "навички" з лексики, оскільки концентрує у собі спрямованість особистості (мотивацію, ціннісні орієнтири та ін.), її здатність долати стереотипи, передбачати мовленнєві ситуації, гнучкість мислення; характер – самостійність, цілеспрямованість, вольові якості. Лексична компетентність молодшого школяра є однією із інтегративних якостей особистості учня, яка дає змогу свідомо і творчо визначити і здійснювати власне життя, розвивати свою індивідуальність, досягати успішної, оптимальної життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
2. Етимологічний словник української мови. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1985. – 541 с.
3. Професійна освіта : словник : [навч. посібник] / [уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало]. – К. : Вища шк., 2000. – 149 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.
5. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
6. Селевко Г. К. Компетентности и их классификация / Г. К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
7. Гудзик І. П. Компетентнісно орієнтоване навчання російської мови у початкових класах (у школах з українською мовою навчання) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (російська мова)" / І. П. Гудзик. – Київ, 2008. – 39 с.
8. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Вашуленко. – К. : Літера, ЛТД, 2011. – 364 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Velykyu tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy [Big Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language/ [uklad. i golov. redaktor V. T. Busel]. – K. : Irpin "Perun", 2004. – 1440 s.
2. Etymologichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy [Etymological Dictionary of Ukrainian Language]. – T. 2. – K. : Nauk. dumka, 1985. – 514 s.
3. Profesiyna osvita : slovnyk [Professional Education : Dictionary] : [navch. posibnyk] / [uklad. S. U. Goncharenko ta in. ; za red. N. G. Nychkalo]. – K. : Vyshcha shk., 2000. – 149 s.
4. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti : svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy : biblioteka z osvitynoyi polityky [Competence-Based Approach inn the Modern Education : the World's Experience and Ukrainian Perspectives] / [pid zag. red. O. V. Ovcharuk]. – K. : "K.I.S.", 2004. – 112 s.
5. Pometun O. I. Kompetentnisnyy pidkhid – nayvazhlyvishyy oriyentyr rozvytku suchasnoyi osvity [Competent-Based approach is the Most Important Orientation in the Modern Education Development] / O. I. Pometun // Ridna shkola [Native School]. – 2005. – № 1. – S. 65–69.
6. Selevko G. K. Kompetentnosti i ikh klassifikatsiya [Competences and their Classification] / G. K. Selevko // Narodnoye obrazovaniye [National Education]. – 2004. – № 4. – S. 138–143
7. Gudzyk I. P. Kompetentnisno oriyentovane navchannya u pochatkovykh klasakh (u shkolakh z ukrayins'koyu movoyu navchannya) [Competent Oriented Studying of the Russian Language at Elementary School (at School with

- the Ukrainian Language of Studying) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenya doktora ped. nauk : spets. 13.00.02 "Teoriya i metodyka navchannya (rosiys'ka mova)" / I. P. Gudzyk. – Kyiv, 2008. –39 s.
8. Vashylenko M. S. Metodyka navchannya ukraïns'koyi movy v pochatkoviy shkoli [The Way of Studying the Ukrainian Language in the Elementary School] : [navchal'no metodychnyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv] / M. S. Vashylenko. – K. : Litera, LTD, 2011. – 364 s.

Матеріал надійшов до редакції 19.02. 2015 р.

Сіранчук Н. Н. Лексическая компетентность младшего школьника в современном начальном образовании.

В статье определено и научно обосновано содержание понятия "лексическая компетентность младшего школьника", раскрыто содержание мотивационной, когнитивной, практической, рефлексивной и поведенческой лексических деятельностей детей младшего школьного возраста. Понятие "лексическая компетентность младшего школьника" значительно шире понятий "лексические знания", "умения" и "навыки", поскольку концентрирует в себе направленность личности (мотивацию, ценностные ориентиры и др.), ее способность преодолевать стереотипы, предусматривать речевые ситуации, гибкость мышления; характер – самостоятельность, целенаправленность, волевые качества. Лексическая компетентность младшего школьника рассматривается как одно из интегрирующих качеств личности ученика, которая дает возможность сознательно и творчески определить и осуществлять собственную жизнь, развивать свою индивидуальность, достигать успешной, оптимальной жизнедеятельности.

Ключевые слова: лексическая компетентность младшего школьника, мотивационная лексическая деятельность, когнитивная лексическая деятельность, практическая лексическая деятельность, рефлексивная лексическая деятельность, поведенческая лексическая деятельность.

Siranchuk N. N. The Junior Pupils' Lexical Competence in the Modern Primary Education.

The article determines and explains the context of the notion "junior pupil's lexical competence", also opens the context of junior pupils' motivational, cognitive, practical, reflective and behavioral lexical activities. The notion "junior pupil's lexical competence" is wider than notions "lexical knowledge", "skills", "habits", as it concentrates the personal orientation (motivation, valuable orientations and etc.), the skill to overcome stereotypes, foresee speech situations, flexible thinking; character – independence, goal orientation, will qualities. Junior pupil's lexical competence is considered as one of the integrating pupil's personal qualities, giving the possibility consciously and creatively to determine and develop personal life, individuality, reach the successful, optimal life-sustaining activity.

Key words: junior pupil's lexical competence, motivational lexical activity, cognitive practical lexical activity, reflective lexical activity, behavioral lexical activity.